

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

МАРТИНОВСЬКИЙ Дмитро Павлович - здобувач Маріупольського державного університету

УДК 341 + 342.72

Представленная научная статья посвящена вопросам реализации международных стандартов прав человека в системе конституционного обеспечения политических прав и свобод граждан в Украине и содержит авторский взгляд на проблемы их имплементации в украинское законодательство, а также направления усовершенствования Конституции Украины. В итоге представлена классификация политических прав в зависимости от субъективного состава их носителей, сделано обобщение о соответствии конституционного закрепления политических прав международным стандартам в области прав человека и отмечена необходимость скорейшего пересмотра и доработки соответствующих норм Конституции Украины.

Ключові слова: міжнародні стандарти, права людини, конституційне право, політичні права, об'єднання громадян, мирні збори, управління державними справами, право на звернення, конституція.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями

Політичні права є однією із складових правового статусу особистості в Україні, які не тільки є засобом втілення загальнолюдських цінностей у систему суспільних відносин, а виступають основним підґрунтям для формування демократичних засад в управлінні державними процесами. Саме тому від рівня забезпеченості політичних прав на пряму залежить рівень демократизації пев-

ного суспільства. Так, одним із показників реалізації політичних прав в Україні є кількість зареєстрованих політичних партій, яка за останні 6 років виросла майже у півтора рази. Так, у 2005 році їхня кількість в Україні складала 127 партій, у 2010 році – 185 партій, а станом на 29.09.2011 р. – 192 партії. Майже така ж динамічна картина і з громадськими організаціями, кількість яких лише за останній рік збільшилася майже на 200 – з 3072 у 2010 році до 3253 станом на 06.06.2011 р [1]. Тож така велика кількість об'єднань громадян свідчить про відсутність будь-яких обмежень з боку держави щодо створення відповідних формувань, що є одним із проявів втілення міжнародних стандартів в сфері політичних прав громадян. Одночасно, в Україні наявна тенденція збільшення обмеження прав громадян на мирні зібрання, поява так званих «політичних справ», збільшення кількості звернень до Уповноваженого Верховної ради України з прав людини, що свідчить про певні проблеми в сфері забезпечення політичних прав громадян.

Проте, звуження демократичних засад в українській державі не тільки негативно впливає на загальний стан громадських відносин у державі, але й негативно сприймається на міжнародному рівні, що в свою чергу зумовлює гальмування інтеграційних процесів України.

Тож, саме питання співвідношення міжнародних стандартів прав людини та конституційного забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні є актуальним питанням не тільки для наукового опрацювання, але й для

практичного застосування у правотворчій та державотворчій діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Питання конституційного забезпечення політичних прав є одним з досить обговорюваних у наукових колах. Так, ця проблематика досліджувалася у працях О. Бережнова, І. Борденюка Б. Букача, М. Вітрука, Л. Воеводіна, М. Гуренко, С. Гусарєва, І. Євінтова, В. Козлова, В. Копейчикова, А. Колодія, О. Мурашина, М. Орзіха, В. Патюліна, В. Погорілка, П. Рабіновича, Є. Регушевського, Ф. Рудинського, А. Селіванова, В. Сіренка, О. Скібіної, Т. Слінько, Ю. Тодики, Л. Уманського, О. Чуб, Т. Шаповал, Ю. Шемшученка, Н. Шукліної та інших.

Щодо міжнародних стандартів прав людини, то в узагальнено вигляді вони опрацьовані у працях М. Баймуратова, Ю. Білас, З. Демічевої, Л. Захарової, О. Крупчан, О. Кутафіна, П. Лаптева, О. Логвиненко, В. Яворського та інших.

Проте у жодній з цих праць не проаналізовані питання співвідношення та втілення міжнародних стандартів прав людини та конституційного забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні, чому безпосередньо й присвячене представлене наукове дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Метою наукової статті є комплексне дослідження впливу міжнародних стандартів прав людини на систему конституційного забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні з визначенням відповідних проблем у зазначеній сфері та окресленням напрямків удосконалення та приведення у відповідність до світових вимог українського законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Політичні права, будучи одним із основоположних прав людини та забезпечуючі вза-

ємовідношення людини та держави, беруть свій початок з XVII–XVIII ст., коли в різних документах і правових актах в Європі та Америці почали вживати термін «політична свобода». При цьому, як зауважує Т. Шаповал, цей термін довгий час трактували звужено, і за політичну свободу вважали можливість участі громадянина у формуванні і здійсненні влади, передусім виборчі права. Сьогодні набули визнання більш широкі трактування політичних прав і свобод як суб'єктивних прав індивіда, пов'язаних з його участю у різних сферах суспільно-політичного життя [2, с. 42].

У словникових джерелах політичні права і свободи визначаються як група основних конституційних прав і свобод громадян, надає громадянам держави можливість брати участь у громадському та політичному житті країни [3, с. 497]. При цьому, як вказує відомий правознавець-міжнародник Р.А. Мюллерсон, політичні права, як правило, права тільки громадян даної держави, оскільки вони зв'язані із участю і управлінням державними справами та участю в політичному житті держави, й тому на володіння ними не можуть претендувати всі, хто проживає або знаходиться в межах країни [4, с. 56]. Таке твердження у певній мірі знаходить своє підтвердження у відповідних нормах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Зокрема, у ст.9 пакту вказується, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність, ст.14 закріплює, що всі люди є рівними перед судами і трибуналами, ст. 25 визначає, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації право і можливість: а) брати участь у веденні державних справ; б) голосувати і бути обраним; с) допускатися у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби [5]. Таким чином, можна зауважити що у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, зазначається, що громадянські права має будь-яка людина, політичними же правами володіє лише кожний громадянин.

У більш розширеному трактуванні визначення конституційних політичних прав і свобод надав В.В. Букач, під якими він розуміє закріплені конституційними нормами

можливості громадян щодо активної участі у політичному житті держави і суспільства через управління державними справами, об'єднання у політичні партії та громадські організації, мирні збори та демонстрації, а також звернення до державних органів та їх посадових осіб, можливість висловлювати свою громадянську позицію щодо дій влади, спрямовану на розвиток демократії у державі [6, с. 188]. Саме така система політичних прав, знайшла своє втілення у нормах Конституції України.

Так, відповідно до конституції України до конституційних прав можна віднести: право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст.36); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст.38); право громадян на мирні збори, мітинги, вуличні походи та демонстрації (ст.39); право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб(ст.40) [7].

При цьому, слід зауважити, що майже такий же обсяг політичних прав витікає із Загальної декларації прав людини 1948 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Таким чином, можна підкреслити, що вказана система політичних прав закріплена на найвищому міжнародно-правовому рівні в якості міжнародних стандартів прав людини, у зв'язку з чим вони поряд з громадянськими (особистими), а також економічними, соціальними і культурними правами вони складають обов'язкову частину конституцій демократичних країн.

Враховуючи, що стандарт (від англ. standard) у буквальному розумінні означає норма, зразок, мірило, то міжнародні стандарти є основоположними нормами та зразками, розроблені світовою практикою та є загальноновизнаними у міжнародному співтоваристві, у зв'язку з чим є обов'язковими для демократичних держав. Тому, можна погодитися із В.І. Козловим, що міжнародно-правові стандарти у галузі політичних прав

і свобод громадян є орієнтирами, керуватися якими повинна певна країна, приймаючи конституцію чи інші акти, де закріплено такі права і свободи [8, с. 52]

Проте, як доречно зауважує вказаний автор, міжнародно-правові документи містять узагальнення, положення без чіткої конкретизації, у зв'язку чим з'являються певні протиріччя між національним законодавством та міжнародними актами про права людини [9, с. 209].

Тож, зауважимо не деяких протиріччя конституційних норм та міжнародних стандартів в сфері політичних прав більш детальніше.

Так, відповідно до ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави [10].

Це право також передбачене у ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, за якою визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Окрім цього, вказане право, хоча й у звуженому трактуванні, знайшло своє відображення у Загальній декларації прав людини, де у ст. 20 вказується, що кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації [11].

Щодо Конституції України, то за ст. 39 громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Таким чином, аналіз співвідношення міжнародних стандартів, закріплених у Міжнародній Хартії прав людини та Конвенції про захист прав людини та основних свобод й Конституції України надає змогу стверджувати про істотне звуження права на зібрання за українськими конституційними положеннями, оскільки це право надано лише громадянам України.

Проте навпаки, таке важливе політичне право як право на звернення не знайшло свого втілення у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак, воно закріплюється у ст. 40 Конституції України, за якою усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Таке положення, на думку вчених, пояснюється тим, що це політичне право у часи прийняття вказаних міжнародних актів ще не набуло актуальності та значущості, як це має місце у сучасних умовах [12, с. 24], у зв'язку з чим можна стверджувати, що конституційне закріплення в Україні цього права в цілому відповідає міжнародно-правовим стандартам.

Щодо прав на свободу об'єднання, то воно знайшло свій безпосередній прояв у ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, за якою кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, вклю-

чаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цим правом для осіб, що входять до складу збройних сил і поліції. Ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту прав на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосувати закон так, щоб завдавалося шкоди цим гарантіям.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод регулює право об'єднання в контексті досліджуваного вище права на зібрання та закріплює у ст. 11. Таким же способом закріплене це право й у Загальній декларації прав людини (ст. 20).

У Конституції же України право на об'єднання досить детально регламентується ст. 36, в якій закріплено, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльнос-

ті. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

Отже, аналіз зазначеної норми надає змогу констатувати, що таке положення суперечить вимогам вказаних міжнародних документів та одночасно обмежують права громадян, оскільки за Конституцію України воно належить виключно громадянам нашої країни, хоча міжнародні документи проголошують приналежність цього права усім особам, незалежно від громадянства.

Окрім цього, обмеження права на об'єднання у професійні спілки значно обмежує не тільки політичні права, але й трудові (соціальні права), оскільки право на об'єднання у професійні спілки є визнанням на міжнародному рівні засобом захисту економічних та соціальних інтересів, та безпосередньо закріплені у ст. 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, за якою держави повинні забезпечувати право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір при єдиній умові додержання правил відповідної організації [13].

Право на управління державними справами виходить із ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, за якою кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданій в статті 2, і без необґрунтованих обмежень право і можливість:

а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників;

б) голосувати і бути обраним на справедливих періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців;

в) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Також воно закріплене у ст. 21 Загальної декларації прав людини, в якій зазначається, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Порівняльний аналіз вказаних міжнародних норм підкреслює, що спочатку це право передбачалося за усіма людьми. Проте, враховуючи, що різні держави мають різні політичні режими, а, відповідно, різні вимоги щодо засобів державного управління, тому пізніше у світовій спільноті склалася тенденція визнання права на управління державними справами виключно за громадянами, особливо це стосується держав з єдиним громадянством, де забороняється подвійне громадянство.

У зв'язку з чим конституційна норма України, в якій передбачається що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України), відповідає світовим стандартам в цій сфері.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що політичні права, будучи одним із першочергових прав людини, встановлюють систему взаємовідносин людини із державою. Проте, враховуючі, що ці взаємовідносини розрізняються в залежності від громадянської на-

АНОТАЦІЯ

Представлена наукова стаття присвячена питанням втілення міжнародних стандартів прав людини у систему конституційного забезпечення політичних прав і свобод громадян в Україні і містить авторський погляд щодо проблем їх імплементації до українського законодавства, а також напрямки удосконалення Конституції України. У підсумку представлено класифікацію політичних прав за суб'єктивним складом їх носіїв, зроблене узагальнення щодо відповідності конституційного закріплення політичних прав міжнародним стандартам в сфері прав людини та наголошено на необхідності скорішого перегляду та доопрацювання відповідних норм Конституції України.

SUMMARY

Presented research paper is devoted to the implementation of international human rights standards in the system to ensure the constitutional political rights and freedoms in Ukraine and contains the author's view of the problems in their implementation of Ukrainian laws, as well as the direction of improvement of the Constitution. As a result, the classification of political rights according to the subjective structure of the carrier, made a synthesis of the relevant constitutional consolidation of political rights to international standards of human rights and noted the need for early review and revision of the norms of the Constitution.

лежності особи, політичні права можна розрізнити на права лише громадян, до яких за міжнародними стандартами відносяться право на участь у політичних партіях та участь в управлінні державою, а також на права усіх людей, до яких відносяться право на мирні збори, право на участь у громадських об'єднаннях, право на звернення.

Однак, вказаний розподіл політичних прав за конституційними нормами України не в повній мірі відповідає міжнародним стандартам, у зв'язку з чим обмежує деякі загально визнанні свободи іноземців та осіб без громадянства. Зазначене положення створює необхідність перегляду ст. 36 Конституції України, зокрема, в контексті надання права на об'єднання усім особам, а також ст. 39, зокрема, шляхом визнання за усіма права на мирні збори.

Література

1. Єдиний реєстр громадських формувань. Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/>
2. Шаповал Т. Загальні характеристики політичних прав і свобод / Т. Шаповал // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2007. – № 4. – С.41-46.
3. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА – М., 2002. – 704 с.
4. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р.А Мюллерсон. – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

6. Букач В.В. Поняття конституційних політичних прав та свобод / В.В. Букач // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2001. – Вип.10. – С. 187-192.

7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. -№ 30. – Ст. 141

8. Козлов В. І. Міжнародні стандарти колективних політичних прав та їх національна імплементація / В. І. Козлов // [Сучасні наукові дослідження – 2006] : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – Т. 4. Право. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – С.51–53.

9. Козлов В. І. Нормативно-правові гарантії реалізації колективних політичних прав і свобод громадян України / В. І. Козлов // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб./ відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України. – 2008. – Вип. 98. – С. 206–211

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/>

11. Всеобщая декларация прав человека от 10.12.1948 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/>

12. Козлов В.І. Вплив Загальної декларації прав людини на специфіку колективних політичних прав і свобод громадян України / В.І. Козлов // Проблеми законності. – 2009. – № 103 – С. 23-29 (с. 24)

13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/>